

Bokmeldinger

Gordon Spykman (coord.), *Let my people live: Faith and struggle in Central America*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1988. xvi + 271 s.

I perioden 1986–1987 gjennomførte det nordamerikanske Calvin Center for Christian Scholarship et prosjekt med sikte på å utvikle «a reformed approach to the crisis in Central America». En egen arbeidsgruppe bestående av ni eksperter innen teologi, historie, økonomi og statsvitenskap ble opprettet. Denne gruppens observasjoner og vurderinger er nå bearbeidet og utgitt, og uten tvil gir den et vesentlig bidrag til tolkningen av de dramatiske begivenhetene i Mellom-Amerika i reformert kirkeliv i USA.

Det har framfor alt lyktes å gjøre dette til et *troverdig* bidrag. For det første ved å gjennomføre en omfattende *fact-finding* i den mellom-amerikanske virkeligheten. Gjennom samtaler med representanter fra ulike posisjoner og erfaringer gis det et faktisk bilde av regionen. Samtidig er det lagt vekt på vanlige menneskers tro og erfaring, og leseren får dermed et blikk inn i den dramatiske hverdag som statistikker og nyhetsmeldinger ikke makter å formidle. For det andre gis det et troverdig vitnesbyrd om den mellomamerikanske krisens årsaker og rekkevidde. Det tas et klart oppgjør med den offisielle nordamerikanske tolkningen hvor krisen gjøres til en øst-vest konflikt. I stedet pekes det på røttene tilbake til kolonitiden, til spørsmålet om retten til å eie jord, til en økonomisk utvik-

ling som har ført til økt skille mellom rike og fattige, og ikke minst til en tiltakende militarisering av regionen. USAs beklagelige rolle i denne utviklingen framstilles uten reservasjon og som stikk i strid med de demokratiske idealer denne nasjonen er tuftet på. Den samme åpenheten kommer også til i uttrykk i beskrivelsen av kirken, ikke bare den katolske, men også de protestantiske kirkesamfunnene. Også på dette punkt er framstillingen treffende, men selv når den er kritisk, er den preget av varme.

Boken er skrevet for nordamerikanske lesere og inneholder konkrete anbefalinger når det gjelder engasjement både i kirken og i politiske sammenhenger. Men den kan så absolutt leses med utbytte i våre sammenhenger, både som en velskrevet innføring i det som skjer i dagens Mellom-Amerika, men kanskje enda mer som et rop om solidaritet fra troende søstre og brødre i en situasjon preget av bitter kamp mellom liv og død.

Kjell Nordstokke

Leonardo Boff og Clodovis Boff, *Introducing liberation theology*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1987.

Istedenfor å overlate presentasjonen av latinamerikansk frigjøringssteologi til studenter og observatører fra andre sammenhenger, har Leonardo og Clodovis Boff her valgt å gi en helhetsframstilling av frigjøringssteologien. På knapt 100 sider får de

med det meste: Utgangspunktet i den konkrete fattigdom og undertrykkelse i Latin-Amerika, teologi som refleksjon utfra praksis, de forskjellige teologiske nivåene, frigjøringssteologiens hovedtema, en historisk presentasjon, den globale sammenheng, og visjonen av en ny menneskehet.

Det sier seg selv at en slik kort fremstilling ikke kan gå i dybden. Den som har arbeidet en del med disse tradisjonene, finner kanskje ikke så mye nytt. Men det er faktisk ganske nyttig å få en slik systematisk helhetsoversikt fremstilt av folk som befinner seg midt oppi den teologiske prosessen. Man merker deres sterke selvbevissthet, men også deres bevissthet om frigjøringssteologiens begrensninger og fristelser.

Skissen av frigjøringssteologiens historie konsentrerer seg om utviklingen i Latin-Amerika fra slutten av 1960-årene, med 1970-årene som den virkelige begynnelse og den endelige etablering i de senere år. Den korte tiden deles opp i følgende faser: «foundational stage», «building stage», «settling-in stage», «formalization stage». Nå har kirken høyeste læreembete akseptert «frigjøringssteologiens positive aspekter – særlig med hensyn til de fattige og nødvendigheten av deres frigjøring – som en del av den universelle arv i det kristne engasjement i historien» (s. 77). Det er selvfølgelig ikke forfatternes mening å beskrive frigjøringssteologiens historie som en avsluttet fase – de vet at der er mye å gjøre – men beskrivelsen får en nesten til å føle at den har gått gjennom en hel livsfase og nå er etablert. Man sitter kanskje også med en følelse av at perspektivet blir litt for nærsynt, med en opptatt-

het av egen tradisjon som blir litt for trang. Slektskap med andre tradisjoner nevnes (svart teologi, kvinnefrigjøringen) og større historiske sammenhenger antydes. Men det hadde vært interessant i en slik fremstilling å se en klarere markering av den historiske sammenheng utenfor Latin-Amerika.

Alt i alt må det likevel sies at dette kanskje er en av de mest konsise og klare kortfremstillinger av frigjøringssteologien.

Notto R. Thelle

Paul Gaspar, *How Long? Prison reflections from the Philippines*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1986. US \$ 9.95.

Spørsmålet kjenner vi fra Salmenes bok: «Hvor lenge, Herre?» Paul Gaspar ble plutselig arrestert i mars 1983, og ble etter nesten to år løslatt igjen. Forfatteren er lekteolog, dramatiker og dikter, og ble arrestert p.g.a. sin aktivitet i kampen mot president Marcos. Denne boken rommer refleksjoner, dikt og brev som gir et levende bilde av et menneskesinn opptatt av kampen mot undertrykkelse og urett.

Det som gjør inntrykk er kanskje ikke så mye de ytre omstendigheter og hendelser som den spiritualitet boken gjennomsyres av. Ikke minst blir en slått av at kampen for menneskerett og frihet i Gaspars tilfelle – som så mange andre steder i verden – ikke bare består i rette meninger, resolusjoner og demonstrasjoner, men er et uttrykk for et dypt disippelforhold. Det handler om en Kristi etterfølgelse som koster. Det er snakk

om å bære korset. «Is it inevitable that sooner or later a follower is confronted with the cross which spells out the price of discipleship?» spør Gaspar. «Can one be rich, privileged, and powerful and at the same time claim to take the gospel seriously? Or are only the poor, deprived, and powerless ready to receive the seed of the word of God?» (s. 63) Man blir også slått av styrken i en spiritualitet som i mange år har vært næret av et liturgisk liv, slik det ikke minst fremgår av kap. 6.

Noen vil spørre om ikke boken har mistet sin aktualitet nå da Marcos er styrtet og Gaspar er ute av fengselet. Jeg tror neppe det. Gaspars erfaringer var knyttet til hendelser der og da, men med alle forskjeller er de representative for mye av det som skjer i fengsler og torturkammer over hele verden.

Notto R. Thelle

Michael C. Kirwen, *The missionary and the diviner*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1987.

Dette er en usedvanlig bok, basert på forfatterens erfaringer og studier som misjonær i Tanzania. Etter en del års misjonsarbeid begynte det å gå opp for ham hvor fremmed han selv - og kirken - var for folks grunnleggende forestillinger. Boken formidler litt av den prosess han gikk igjennom på veien mot dypere forståelse for afrikanske tradisjoner, sosiale mønstre og religiøse forestillinger. Gjennom en tiårsperiode hadde han anledning til utstrakt kontakt med tradisjonelle religiøse ledere: medisinnmenn, me-

dier, spåmenn, etc. En del av de viktigste innsiktene presenteres her i samtaleform mellom spåmannen Riana og misjonæren, ispedd situasjonsbeskrivelser og kommentarer.

Samtalene konsentrerer seg om sentrale spørsmål innen teologi og religiøse tradisjoner som i de senere årene har vært gjenstand for diskusjon innen kirken, særlig innen den såkalte afrikanske teologi. De fem hovedkapitlene dekker gudsforestillingene, forståelsen av det onde, synet på ekteskap og enkestand, rollen som prest eller spåmann, og synet på livet etter døden. Det er kanskje ikke så mye nytt som kommer frem i forhold til andre fremstillinger, men den fortellende samtaleformen formidler likevel på en særegen måte noe av dynamikken bak problemene. Ikke minst skjønner man gjennom spåmannens beretninger mer av meningssammenhengen i den tradisjonelle livstolkningen, og blir seg bevisst hvor fremmed og uforståelig kristne forestillinger ofte må virke i et tradisjonelt afrikansk samfunn.

Personlig ble jeg mest betatt av samtalen om det afrikanske syn på ekteskapet, slik det kommer frem med utgangspunkt i en samtale om spåmannens forhold til enken etter hans bror, en kristen kvinne som han etter den lokale skikk tok seg av og sørget for å gi avkom, men uten å gifte seg med henne. Den individualistiske vestlige (kristne) forståelse av ekteskapet, med den svekkende sans for slektssammenhengen, virker nesten fattigslig i forhold til den afrikanske vekt på ekteskap som en integrert del av slektens liv. I spåmannens ord: «Hva slags livsstil er det som søker å leve alene og isolert?» Og misjonæren undrer seg om ikke den afri-

kanske sosiale livssammenhengen er nærmere «evangeliets verdier» enn den individualistiske vestlige familiestruktur (s. 79).

La nå ikke dette tolkes dithen at de afrikanske tradisjoner uten videre aksepteres som sannere og bedre. Misjonæren har en rekke svært kritiske spørsmål til spåmannen, og finner mange tradisjoner og skikker uakseptable. Av og til virker kanskje spørsmålene litt uforstående og provoserende, og kommentarene litt belærende. Men som helhet er det en bok til innsikt og ettertanke, og ble iallfall av undertegnede lest med stor glede.

Notto R. Thelle

Theo Sundermeier, *Nur gemeinsam können wir leben. Das Menschenbild schwarzafrikanischer Religionen*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1988.

I arbeidet med religionene er menneskesynet ofte noe av det vanskeligste å trenge inn i. Det er derfor med stor interesse vi har lest Theo Sundermeiers nye bok, hvor forfatteren egentlig har et dobbelt siktepunkt. På den ene side vil han gjøre rede for de viktigste aspekter ved afrikanerens forståelse av mennesket. Men denne tematikk er på den andre side av prinsipiell interesse fordi afrikanske religioner i deres grunnstruktur er orientert ut fra mennesket. Vi får m.a.o. her et bidrag til forståelsen av afrikanske religioner generelt ved at Sundermeier søker å trenge inn til deres integrerende orienteringspunkt (s. 15). Derfor hevder han også at det midt i alle forskjeller er mulig å tale

om afrikansk religion i entall. Sitt materiale henter forfatteren fra ulike områder og kulturtyper på kontinentet, men fremstillingen bærer nok preg av situasjonen hos syd-afrikanske folkegrupper, hvor Sundermeier i en årrekke har virket som misjonær og teologisk lærer.

Boken faller i fire hoveddeler. Under overskriften «Afrikanisches Bewusstsein» søker forfatteren å begrunne hvorledes mennesket og menneskesynet tilhører det religiøse livs fundament. Et avgjørende synspunkt er at afrikaneren ikke tenker i substanskategorier, men heller i relasjonskategorier, noe som får store konsekvenser ikke minst for forståelsen av menneskets sjel. Mennesket, dets person, erfaring og eksistens, er konstituert ved de relasjoner det står i, og ved opplevelsen av disse. Det gjelder relasjonen til naturen, slekten (den synlige og usynlige, dvs. fedrene), ånde verden og Gud. Afrikaneren er menneske i og med det rette forhold til og delaktighet i disse livgivende krefter. Et grunnleggende begrep hos Sundermeier er nettopp delaktighet – partisipasjon. Mennesket er ikke på ensartet måte delaktig i alle ting. Derfor har forfatteren formet begrepet «analog partisipasjon» til betegnelse på den grunnstruktur som sammenholder afrikanerens verdensbilde og menneskesyn (s. 22ff., 41ff.). De livgivende partisipasjoner uttrykkes i symboler og symbolhandlinger, som gjør den synlige og usynlige virkelighet eksistensielt meningsfylt. Med dette blir ikke bare alle symboler siktet inn på mennesket, men mennesket selv blir ifølge Sundermeier det grunnleggende symbol i afrikansk religiøsitet. I de følgende to kapitler. «Homo ritualis» og «Der

dependente Mensch» redegjøres mer i detalj for de såkalte livsstadienes riter og for de «størrelser» mennesket gjennom disse riter settes i et livgivende forhold til: fedrene, åndene og til slutt Gud, «das Übergreifende und Unbedingte» (s. 175). I bokas fjerde hoveddel («Die Ethik») føres vi inn i noen av de verdier og handlingsmønstre den overordnede livsanskuelse begrunner. Ekskurset om kvinnens plass i afrikanske religioner, skrevet av forfatterens hustru, fortjener så avgjort å bli nevnt her.

Med denne framstilling har Sundermeier gitt et viktig bidrag til studiet av tradisjonell afrikansk religion. Med fokus på menneskesynet og dets betydning er en rekke sentrale fenomener i det religiøse og sosiale liv behandlet, om enn på ingen måte uttømmende. Med sin hovedtese om den analoge partisipasjon har forfatteren problematisert, men også videreført en sentral idé i katolsk afrikanistikk i tradisjonen fra P. Tempels.

Afrikanske religioner har lenge gått under betegnelsen stammereligioner. Sundermeier har tidligere hevdet at man ikke har tatt disse på alvor i det teologiske arbeid med kristendommen og religionene. I noen avsluttende refleksjoner mår man på nytt til nytenkning på dette punkt. Stammereligionene er, sier Sundermeier, «die Matrix aller Religionen», de representerer primær «Religionserfahrung», som integreres og videreføres i senere religionsutvikling (s. 9, 175). Med dette inviteres vi til drøfting av prinsipielle problemer både for den vedvarende religionsvitenskapelige debatt og for den gjenoppvåkne religionsteologiske besinnelse.

N. O. Breivik

Notto R. Thelle, *Buddhism and Christianity in Japan. From Conflict to Dialogue, 1854-1899*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1987. XI, 356 sider.

Foreliggende bok av professor Notto R. Thelle er en bearbejdet fremstilling av forfatterens omfangs- og innholdsrike doktoravhandling fra 1983. Med utgivelse på University of Hawaii Press er Thelles arbeid plassert i en pretensjøs kontekst som sikrer det den kompetente og verdensvide leserkrets det fortjener.

Som allerede bokas tittel røper, er Thelles arbeid en historisk studie. Dens primære hensikt er «å oppspore den fredelige dialogs opprinnelse, å undersøke dens motiver og tendenser og å avdekke den prosessen som gjorde dialog mulig» (s. VII).

Thelles innledende tese er at den radikale endringen i forholdet mellom buddhister og kristne i Japan fant sted på 1890-tallet. Da skjedde den avgjørende overgangen fra åpen konflikt til begynnende dialog. Hovedvekten i fremstillingen, og dens originale bidrag til forståelsen av det tema som behandles, ligger derfor i presentasjonen av de begivenheter som fant sted i dette tidsrom. De seks kapitler som går forut for hovedbolken er av mere introduserende karakter og tjener til å sette de avgjørende endringer på 1890-tallet inn i sin historiske, sosio-politiske og religiøse kontekst. Thelle pretenderer ikke for disse kapitlenes vedkommende å basere sitt arbeid i originale kildestudier, men benytter tilgjengelige fremstillinger. Det gjør han imidlertid på en måte som gir også dette stoffet en meget interessant og relevant vinkling på hans spesielle tema.

Originale kildestudier ligger derimot til overmål bak bokas sentrale hovedkapitler. Her presenteres utviklingen i retning av tilnærming og dialog ut fra et nitid og omfattende arbeid med et svært materiale. Om de linjer og tendenser som avdekkes kanskje ikke er så overraskende, så verifiseres og dokumenteres de utfra buddhistiske og kristne kilder på et vis som er imponerende. Enhver utlending som har forsøkt å trenge inn i og gjøre bruk av japansk-språklig historisk kilde-materiale, vil vite å verdsette Thelles arbeid på dette punkt. Han viser at han behersker språket og materialet på en måte som ytterst få er i stand til.

Dessuten, og dette gjelder boka som helhet, er den preget av en sober fremstillingsform. Det er flyt i presentasjonen og sammenheng i det som fremføres på et vis som gjør det hele spennende, selv om der kan bli vel mange navn å holde greie på og kjenne igjen fra kapitel til kapitel. Sammenhengen dels med den politiske og sosio-kulturelle situasjon i Japan, dels med den åndshistoriske og teologiske situasjon i Europa er godt profilert og nyttig. For eksempel er det meget interessant å få dokumentert hvordan en europeisk, evolusjonistisk betraktningssmåte i synet på religion og kristendom hadde avgjørende konsekvenser i forholdet mellom buddhister og kristne i Japan, og hvordan ikke minst den liberale teologi var med å sette sitt preg på utviklingen.

Naturlig nok setter en anmelder et og annet spørsmålstejn i marginen. La meg nevne et par. For det første virker det noe overraskende når Thelle i kapitel tre sier at misjonærenes forkynnelse og holdning skapte

«uunngåelig konflikt» i et samfunn hvor de eksisterende religioner tradisjonelt levde sammen i «et stort sett harmonisk forhold» (s. 40). Dette er jo et vel kjent synspunkt og sikkert riktig så langt det rekker. Det som likevel gjør det noe overraskende hos Thelle, er at han i det foregående kapitlet har vist at forholdet mellom buddhisme, shintoisme og konfusianisme aldeles ikke var utelukkende harmonisk, i alle fall ikke på denne tiden. Det tales om «antibuddhistiske tendenser», «antibuddhistiske tanker», ja sogar om «en serie voldelige, antibuddhistiske bevegelser over hele landet», alt sammen som uttrykk for spenninger mellom Japans tradisjonelle religiøse tradisjoner (ss. 19–24). Hvordan skal dette forstås i forhold til harmonimodellen på s. 40? Svaret gir seg ikke uten videre.

For det andre en sak som jeg opplever mere problematisk og som går både på metodologi og innhold i fremstillingen og her bare kan antydes. Thelle gjennomfører en historisk betraktningssmåte uten å ville anlegge systematisk-teologiske synspunkter på den materie han bearbeider. Vel og bra. Likevel gjør han i det minste ett avgjørende systematisk-teologisk valg som ikke er uproblematisk og som har store konsekvenser for fremstillingen. Unitarene identifiseres uten videre som kristne, og dermed fremstår denne gruppen som en vesentlig representant for den kristne kirke i den utviklingen Thelle etterforsker. Her ligger åpenbart et problem. Hvordan kan unitarene tilkjennes en slik posisjon dersom de ikke er noe kristent kirkesamfunn, men snarere «et religionssamfunn med kristent innslag» (Molland)? Thelle kommer inn på problemet

helt i slutten av sin epilog, hvor han ganske riktig sier at det ofte var «outsiders» som var pionerer i utviklingen og at den foregikk «på sett og vis i periferien av de to religioner» (s. 259. Buddhistene hadde et tilsvarende problem med sine «nybuddhister».) Hva om utviklingen ikke bare gikk i periferien, men utenfor den kristne kirke? Det kan m.a.o. stilles et alvorlig spørsmål til representativiteten i deler av den utvikling og tilnærming som beskrives. Såvidt jeg kan skjønne hadde Thelle stått seg på å gå inn på denne problematikken i sin innledning. Den historiske tilnæringsmåte unngår ikke at det her må foretas teologiske vurderinger. Kanskje hadde en innledende og åpen diskusjon av denne problematikken også avklart et og annet om hvilke kriterier som ligger til grunn for at et ord som «apologetisk» konsekvent brukes med negativ klang – nærmest som motsetning til «sympatisk» (eks. s. 255), og at uttrykket sammen med ord som «ensidig/fortinntatt» («biased», s. 255) og «negativ» (s. 321) gjennomgående brukes om representanter med «et åpenbart evangelikalt anliggende» (s. 255), ikke – såvidt jeg kan se – f.eks. om unitarene? Vil det ikke med en viss rett kunne hevdes at også denne gruppens holdninger og standpunkter var «fortinntatte» og for den saks skyld «apologetiske»?

Bokas akribi og formelle kvaliteter er av første klasse. Den er meget bra utstyrt med en omfattende bibliografi, med et nyttig register og glossar og med illustrasjoner som i seg selv er et studium verd. Noteapparatet er nøyaktig og konsekvent. At enkelte boktitler som er omtalt i teksten har falt ut av

bibliografien (eks. Edkins: *Shakkyo seibyū*, s. 33 og Tamura: *The Japanese Bride*, s. 126), at det fins flere japanske termer som ikke er med i glossaret og at heller ikke denne boka er fri for trykkfeil, det er bagateller som en kritisk anmelder bare noterer med en viss tilfredshet.

Thelles bok er mottatt med stor glede. Forfatteren har plassert seg i rekken av framtrepende misjonsforskere og japanologer og har gitt et viktig og viktig bidrag til norsk misjonsforskning.

Jan-Martin Berentsen

Allan R. Brockway og J. Paul Rajashekar (eds.), *New religious movements and the churches*. Geneva: WCC Publications, 1987.

I september 1986 arrangerte Det Lutherske Verdensforbund (LVF) en større konsultasjon om nyreligiøse bevegelser i Amsterdam, i nært samarbeid med Kirkenes Verdensråd (KV). Den rapporten som her foreligger, inneholder både hovedforedragene og en del av responsene, i tillegg til uttalelser og anbefalinger til kirkene. Som ved de fleste konferanser er kvaliteten noe varierende, men i hovedsak er foredragene både velskrevet og informerende.

Etter en allmenn analyse av nyere religioner som globalt fenomen (av pionerforskeren Harold Turner) innskrenkes perspektivet naturlig nok til de nyreligiøse bevegelser som først og fremst er aktuelle i europeisk sammenheng. Viktige bidrag presenteres om innflytelsen fra østlige religioner (Reinhart Hummel), den nyreligiøse kos-

mologi (Johs. Aagaard), religions-sosiologiske observasjoner (Eileen Barker), spørsmålet om nyreligiøse bevegelsers krav på legal beskyttelse (Dean M. Kelley), kirkelige reaksjoner på nyreligiositeten i Nord-Amerika (Diana L. Eck), og spørsmålet om muligheten for dialog med disse bevegelsene (Kenneth Cracknell). LVFs korodinotor, Paul Rajashekar setter konferansen i perspektiv med en kort innledning. En del andre case-studies er ikke fullt så relevante. Men i hovedsak må man kunne si at dette er en god dokumentasjon som verken under-slår spenninger eller forespeiler noen enkle løsninger.

Konsultasjonen utfordrer kirkene til å ta nyreligiositeten på alvor og utforme strategier for undervisning, dialog, pastoralt arbeid og sjel-sorg. Ikke minst understrekes det økumeniske perspektiv, med tanke på at de forskjellige kirkene samlet kan bruke sine ressurser til å møte en utfordring som krysser kirke-grensene.

Boken er aktuell ikke minst i den aktuelle situasjon i Norge, da Egede Instituttet har begynt sitt arbeid med nyreligiositeten og Kirkerådet i høst (1988) tok stilling til en utredning om nyreligiositeten i Norge.

Notto R. Thelle

Inger Brochmann, *Det ukuelige liv*. Oslo: Dreyer 1983.

Michael B. Sabom, *Nær døden-opp-levelser*. Oslo: Dreyer 1984.

Helen Wambach, *Livet før livet: Reinkarnasjon og skjebne*. Oslo: Dreyer 1982.

De tre bøkene som her omtales er bare et lite utvalg av en lang rekke

alternativbøker som i årenes løp er utgitt av Dreyer. Lenge før New Age-bølgen og alternative strømninger gjorde det lønnsomt, har forlaget markert seg med bøker om både kristen spiritualitet og alternative åndstradisjoner, alternativ medisin, parapsykologi, okkulte fenomener og mye annet. De omtales her sammen fordi de på forskjellige måter reiser spørsmål som har med menneskets skjebne i grenselandet mellom liv og død å gjøre. Ikke minst er de preget av de undersøkelser og synspunkter som er blitt så populære i kjølvannet etter Raymond Moodys *Life after life* (norsk utgave, *Livet etter livet*, Dreyer 1977). Moody var for øvrig nylig i Norge i forbindelse med sin siste bok, *Lysen bortenfor*.

Av de tre bøkene er utvilsomt Saboms *Nær døden-opplevelser* den mest troverdige. Utgangspunktet for hans undersøkelser er nettopp hans dype skepsis til Moodys rapporter om nær døden-opplevelser, et fenomen som er blitt så vanlig at det bare omtales som NDO. Gjennom systematiske intervjuer med mennesker som har vært oppgitt som døde, men overlevet, ville hans team så å si teste Moodys resultater. Ikke minst er de opptatt av det Moody beskriver som karakteristiske fellestrekk ved nær døden-opplevelsene, som følelsen av å være adskilt fra legemet, iakttakelse av eget legeme utenfra, opplevelsen av at livet passerer revy, møte med andre levende vesener eller ånder, tilbakevending til legemet, etc.

Saboms bok er basert på data som ble samlet gjennom fem år, fra 1976 til 1981. Han konkluderer med at NDO er en vanlig opplevelse hos personer som er utsatt for en nær-

dødelig kritisk hendelse, omtrent 40 prosent. Boken viser hvorledes hans dype skepsis litt etter litt viker for erkjennelsen av at opplevelsene som berettes iallfall er ekte nok, og at de har fellestrekk som tvinger til gjennomtenkning og refleksjon over hva de representerer. Han plager ikke leseren med anmassende påstander om at dødens gåte er løst, og at nær døden-opplevelsene viser hva som skjer med mennesket etter døden. «I den strengeste forstand er disse opplevelsene møter med den nære død, og ikke med selve døden,» skriver han (s. 225). I et større kapittel gir han en verdifull oversikt over mulige forklaringsmodeller, medisinske og psykologiske. Han finner ingen helt tilfredsstillende, og har selv tanker om at det må være et vesentlig skille mellom den fysiske hjernen og menneskets sinn, vesen eller sjel. Men noe avgjørende svar har han ikke. Det han selv ser ut til å stå igjen med er en ydmykhet overfor universets vesen, med henvisning til Einsteins ord: «Alle som er seriøst engasjert i å fremme vitenskapen, blir overbevist om at det er en Ånd som ytrer seg i Universets Lover - en Ånd som er menneskeånden uendelig overlegen, og som vi ansikt til ansikt med må føle oss ydmyke overfor, vi med våre beskjedne evner» (s. 225).

Denne forsiktige og ydmyke medisinske uvitenhet merker man lite av i de to andre bøkene. Inger Brochmanns *Det ukuelige liv* gir en antroposofisk tolkning av nær døden-opplevelsene. Hele boken er faktisk en fremstilling av Rudolf Steiners tanker om livet etter døden belyst av Raymond A. Moodys forfatterskap, og supplert med undersøkelser til Stanislav Grof,

Elisabeth Kübler-Ross og Helen Wambach (se nedenfor). Steiners åndsvitenskap står for forfatteren som den store forklaringsnøkkel på de opplevelser disse beskriver på forskjellige måter. «Hvis der nu fandtes et livssyn, som faldt i tråd med det, de næsten-døde har oplevet, og som samtidig åbnede for at langt større verdensbillede end det, den materialistiske videnskab kan give os, - ville det så måske gøre disse beretninger til mere end spændende lesning for os?» (s. 25).

Dette fungerer faktisk som en innledning til resten av boken, som stort sett er en presentasjon av Steiners antropologi, med hans tanker om det fysiske (mineralske) legeme, livslegemet (eterlegemet), følelses- eller sjelelegemet (astrallegemet), og menneskets egentlige jeg. Det hele passer som hånd i handske med nær døden-opplevelsene, reinkarnasjonstanken, og synet på døden som en ny fødsel. Blir det for harmonisk? Forfatteren holder fast ved Steiners tanke om en 1000-årsperiode mellom hver inkarnasjon («der må være sket så meget på jorden, at der virkelig er noget nyt for mennesket at opleve og erfare!»), men det stemmer slett ikke med Wambachs og andre moderne profeters og ukeblads tanker om en nesten kontinuerlige serie av reinkarnasjoner. Forsøkene på å kombinere dette med Steiners radikale omtolkning av evangeliet er nyttig lesning, en påminnelse om mangfoldigheten i Kristustolkningen i nyere religiøsitet.

Boken er ikke så velskrevet, men har en viss troverdighet i den enkle fremstilling og i den utilsørte lojalitet mot læremesteren Steiner.

Psykologen Helen Wambachs *Livet før livet* legger ikke et øyeblikk

skjul på at hun har forklaringen, som undertittelen også klart signaliserer: reinkarnasjon og skjebne. Her dreier det seg ikke om nær døden-opplevelser, men om opplevelser i tidligere liv. Hennes bok baserer seg på intervjuer med hundrevis av mennesker hun gjennom hypnose har «ført tilbake» til fødselsøyeblikket og livet før fødselen. Hun mener seg å vite med sikkerhet hva hun snakker om: I vandring fra liv til liv velger mennesket stort sett selv når, hvor, og i hvilke mennesker de skal reinkarneres. De har en bevissthet om at de ble født med en spesiell oppgave. De gjenkjenner mennesker fra tidligere liv. De bærer karma med seg fra tidligere liv. Osv. Dette er populært stoff i ukebladene og vil kanskje i noen år finnes i alternativhyllene. Men hele fremstillingen er såpass overfladisk og selvbevisst at man undrer seg om den var verd å utgis på norsk.

Notto R. Thelle

Erik Damman, *Bak tid og rom*. Oslo: Dreyer, 1987.

Erik Dammans bok er både en reisebeskrivelse og et forsøk på å tegne kart. Det er i bokstavelig forstand en rapport om reiser, med beretninger om møter med noen av verdens ledende forskere innen fysikk, biologi, kjemi, medisin, psykologi og parapsykologi, inkludert en og annen filosof. Samtidig er det beretningen om en pilegrimsreise. Uten å ville vrake sin rasjonelle grunnholdning spør Damman etter en dimensjon i moderne vitenskap «bortenfor tid og rom». Det person-

lige engasjement har gitt boken intensitet og temperatur, – uten at det noen gang blir febrilt privat. Leseren blir med på reisen, fascineres, utfordres, og kjeder seg aldri.

Jeg skal ikke her pretendere å evaluere Dammans presentasjon av det som ofte kalles det nye vitenskapelige paradigme. Damman kan skrive, og etter mitt lekmannsskjønn makter han å skrive både dekkende og forståelig om det mekanistiske verdensbildets begrensninger og om nye paradigmer. Dette er forsåvidt ikke noe nytt, – Tor Aukrust maktet for over 30 år siden å gjøre liknende vitenskapelige landvinninger forståelig i *Kristendom og verdensbilde*. Men Damman skriver i en ny situasjon, og gjør på en fin måte vitenskapelige innsikter og teorier relevante i vår aktuelle situasjon.

Det er ingen tvil om at det mer enn noe annet er den truende økokatastrofen som har tvunget Damman ut på vandring. Man kunne kanskje vente at han var ute etter å finne strategier og modeller for løsning av disse problemene. Han har vel også forventninger i den retningen, men for Damman er spørsmålet likevel langt mer grunnleggende: Han er ute etter en filosofisk og vitenskapelig basis for å begrunne menneskets frihet og ansvarlighet. «Er det mulig å tro på vår 'frie vilje' når vi vet hvor mye som påvirker oss? Finnes det krefter i oss som ikke er bundet av fysisk lovmessighet? Kan vi i dag, uten å kaste viten og kritisk sans overbord, tro på en ikke-fysisk side av oss selv og av virkeligheten?» (s. 10) Hovedanliggendet er altså å finne en åndelig dimensjon «bortenfor tid og rom» som kan hjelpe oss til å overvinne determinismen. Håpløs-

heten ligger i forlengelsen av det materialistiske, deterministiske verdensbilde. Det nye verdensbilde stadfester for Damman at virkeligheten er full av muligheter og at mennesket er kalt til å delta aktivt i å forme fremtiden (s. 376). Dette er noe de fleste samfunnsbevisste mennesker vil støtte Damman i, men jeg har nok en følelse av at han sprenger rammene for sine ambisjoner ved å finne denne basis i den nye vitenskap. Og selv om dette hadde vært mulig, er jeg nokså overbevist om at han likevel hadde hatt en like vanskelig oppgave i å overbevise moderne mennesker om at de må ta konsekvensene av sin frihet og sitt ansvar.

For en kristen representerer Dammans bok en ekstra utfordring. Ikke bare fordi han på en eller annen måte er på leting etter en religiøs dimensjon, men fordi han setter i gang mange tanker om kristendommens mening og muligheter i forhold til nyere vitenskapelige paradigmer. Der er en tydelig monistisk tendens og et upersonlig gudsbegrep (i den grad det finnes) i overveielsene hos de personene og bøkene Damman skriver om, og mange vil kanskje umiddelbart reservere seg mot dette. Men av og til spør man seg selv om ikke kristne er altfor redde for ikke-personlige gudsbegreper, eller iallfall skulle betrakte slike utsagn som mer åpne også i retning av en kristen gudsforståelse. Også Bibelen og kirkens teologiske tradisjon er fortløpig med upersonlige begreper som kraft, kilde, lys, væren, den guddommelige urgrunn osv., uten at man har sett disse som uforenlige med troen på en personlig Gud.

Damman har tydeligvis proble-

mer med å finne et forhold til den kristne kirke. Han føler seg ikke helt hjemme der. Likevel får man av og til følelsen av at det er mer enn nysgjerrighet og høflig interesse i det han skriver. Det synes å være en anelse av skjult forventning når han siterer Jens Bjørneboe: «Vi kan håne kristendommen, spotte den og avsky den – den dag vi trekker sløret av den, vil vi gjenkjenne vår ungdoms elskede og vår eneste kjærlighet» (s. 356).

Notto R. Thelle

Bente Müller, *Gjennom lysmuren. Et kosmogram*. Oslo: Dreyer, 1987.

Da Bente Müller talte i Studentersamfundet for et års tid siden, beskrev hun Moses på vei gjennom ørkenen mot Jerusalems murer, et bilde på det moderne menneskes kamp mot uvitenhetens murer. Et hendelig uhell kanskje. Hvem kan ikke forveksle Moses og Josva eller Jerusalem og Jeriko? Men for undertegnede ble forsnakkelsen et symbol på hennes angrep på uvitenhetens murer. Like lite som Moses eller Josva ville ha maktet å bryte Jerusalems tykke murer, makter forfatteren å bryte gjennom noen lysmurer. Ambisjonene er for store. Patosen blir hul.

Boken presenteres som et kosmogram, skrevet gjennom Bente Müller, ikke av henne. Den påstås å være resultat av en serie paranormale forelesninger gitt av en høyere bevissthet med adgang til skjult kosmisk viten. Derfor er det om å gjøre for henne å fremtre som det ubeskrevne blad, en kvinne som ikke har lest bøker siden skole-

tiden, et jomfruelig sinn som mottar visdom fra det høye. Ikke desto mindre er boken proppfull av tanker som florerer i alternativlitteraturen, med helhetstenkning og kosmogram og økointeresse, feminisme og protest mot patriarkalske verdier, vendepunkt og Vannmannen og mye annet. Det eneste originale er hennes stil, for det meste kortdikt som bindes løst sammen gjennom en assosiasjonsrekke. Hennes påståtte vitenskapelige innsikter skal jeg ikke diskutere, – de virker ikke særlig troverdige i sitt gåtefulle språk. Jeg tviler på at noen seriøs naturviter vil gå god for hennes innsikt. Enkelte av hennes uttrykksmåter er fiffige, og av og til slående, men i det lange løp blir det trettende med så mye patriarkose og tankelammelse, for ikke å nevne opphopningen av erotiske uttrykk. De sjokkerer ikke, man får bare lyst på litt mere variasjon i uttrykksmåten.

Så lenge Bente Müller holder seg til poetisk form, kan hun til en viss grad skjule sin svakhet. Når det dessuten er diktet av en høyere bevissthet, vet man ikke helt hvem man skal rette sine spørsmål til. Selv synes jeg mange brikker falt på plass da jeg hørte hennes foredrag i Studentersamfunnet. Det skal innrømmes at hun også da – som i sin bok – maktet å vekke de manges beundring og hengivenhet, selv om jeg ikke skjønner hvorfor. For her var det ikke et jomfruelig sinn som formidlet poetisk innsikt fra en høyere bevissthet, men en flink nervøs skolepike som leste sin vel gjennomarbeidede stil for et forventningsfullt publikum. Hun hadde strevet med innholdet, flikket på uttrykksmåten, funnet slående symboler og overraskende uttrykks-

måter. Igjen en del interessant stoff og morsomme uttrykksmåter, men du verden så overlesset, så overarbeidet, så prosaisk i all sin barokke utsmykning. Man syntes nesten synd på henne da en (antakelig) litt forvirret, men likevel sannferdig røst fra salen ropte: «Gi oss noe, Bente!»

Da jeg vendte tilbake til hennes bok, så jeg bare den flinke skolepiken bak diktene. Om det er henne eller den høyere bevissthet som bærer ansvaret, vet jeg ikke. Kanskje konsulenten burde ha vært enda mer aktiv i sin bearbeidelse av manus?

Notto R. Thelle

Astri Hauge, *Vidunderlige nye barn. Fra livmor til laboratorium*. Oslo: Kirkelig Kulturverksted/Aschehoug, 1988. 199 s.

Astri Hauge har skrive ei bok som orienterer og vurderer forskingsarbeidet som i dag går føre seg for å overføre livsprosessen frå livmor til laboratorium.

Astri Hauge er teolog. Med NAVF-stipend har ho dei seinare åra arbeidd med feminist-teologi, særleg ut frå etisk-systematiske synsvinklar. Ho les i arbeidet sitt eit breidt spekter av nyare feministisk litteratur, og treffer òg mange av spesialistane innan feltet på konferansar og reiser ho gjer. Som eit biprodukt av si eiga forskning har ho fått innsyn på eit anna fagfelt enn sitt eige, og det er verdfullt at ho brukar sin kompetanse til uredd å gå inn i dette fagfeltet og gjera det tilgjengeleg for andre.

Ho har dermed skrive ei bok som

grip rett inn i aktuell debatt i vårt samfunn i dag. Ho står på sin faglege ståstad, men slår der eit slag for sunn fornuft, og seier at det ikkje er så vanskeleg å setja seg inn i dette som ekspertane vil ha oss til å tru. Det greier seg med vanleg folkevet. Dette er så viktige spørsmål for alle at me alle må delta i debatten. Det går om spørsmål som: Kva er eit menneske? Kva er menneskeverdet? Korleis skal komande slekter bli? Kven skal bestemme kva slags menneske som skal få livet og få leva opp? At menneske no *kan* gjera ein heil del ved å gripe inn i prosessen, treng ikkje bety at me *bør* gjera det.

Det som Astri Hauge særleg viser i boka er at den nye teknologien ikkje fremjer kvinners sak, slik ein gjerne skulle tru. Tvert imot blir kvinnene frårøva del for del av den livsprosessen naturen har gjeve kvinna som ein heilskap. Ho viser korleis mannssamfunnet gjennom teknologien gjer seg til herre over det kvinner har hatt eine-råderett over, og gjer kvinnene til tenarar og slavar for teknologien.

Det verker sterkt – og nifst – når Astri Hauge steg for steg viser korleis denne teknologien verkar kjønns-, klasse- og rasediskriminerande. Den som har pengar, er kvit, høyrer til mellom- eller overklassen, kan utnytte systemet, og t.d. kjøpe seg sæd frå kvit mann til sitt kvite barn, og betale for å få det frambore av ei fattig, svart surrogatmor, som leiger ut livmora si for å tene til livsopp-hald. Det blir prostitusjon på ein ny og verre måte!

Metodisk gir boka ein gjennomgang av forskarar som kort sagt meiner at mennesket sjølv har ansvar for å forbetre menneskeslekta.

Boka tek så opp eit breidt spekter av argument, frå ulike synsvinklar, og diskuterer dei grundig. Forfatteren går inn i dei inste krokane av saksfeltet, og set samstundes teknologien og argumentasjonsmåten inn i eit ideologisk heilskapssyn. Boka er oppsett i småavsnitt, og når ein har fått tak i heilskapssynet forfatteren vil formidle, kan boka fint brukast som oppslagsbok. Boka har gode litteraturlister.

Forskning er å stille spørsmål. Det er derfor viktig kven som får stille spørsmåla forskinga skal arbeide med. Ikkje minst gjeld det spørsmåla som forskinga på vår eiga framtid skal arbeide med. Astri Hauge har her vist oss at spørsmåla kvar og ein av oss kan stille ut frå sunn fornuft og eige verdigrunnlag er viktige spørsmål. Dessutan har ho gitt oss del i dei spørsmåla ho sjølv stiller ut frå eigen ståstad og kompetanse.

Det er blitt ei viktig bok som manar til engasjement.

Gunvor Lande